

Türk Kad

Osmanlı Mezar Taşlarına Nakşedilen Kültür, Medeniyet ve Sosyal Yaşam: Eyüp Örneği¹

Onur ÇETİN²

ÖZET

Toplumun yaşayış şekli, düşünce tarzı, sosyal yaşamı, sanatı ve geleneği bir araya gelerek milli kültür ve medeniyeti inşa etmektedir. Ölümün hiçbir şekilde bir son olmayıp kalıcı hayata giden bir yol olduğu inancında olan medeniyetimiz mezarlıklarını birbirinden farklı sembol, işaret, nesir ve simgelerle birleştirerek kültürel mirasın buluşma noktası haline getirmişlerdir. Eyüp ilçesi etrafında bulunan Osmanlı mezar taşları, gerek muhteva gerekse şekilsel açıdan incelendiğinde sadece mezarda yatan kişi hakkında malumat vermekle yetinmemiş, aynı zamanda döneminin sosyal hayatı, kültürü, toplum yapısı, kent yaşamı ve sanatı hakkında derin bilgi ve birikimi yansıttığından dolayı geçmişten günümüze gelen süreç içerisinde önemli birer kültürel hafıza vesikaları olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu çalışma kapsamında araştırma sahamız Eyüp Sultan bölgesinde yer alan, bizlere sunduğu tüm bu değerleri ile incelenmeyi gerektiren Osmanlı mezar taşlarına daha yakın bir çerçeveden bakılarak döneminin toplumsal zihniyeti, milli ve manevi değerleri ile inanç kültürü gibi temel sosyolojik unsurların gün yüzüne çıkarılması amaçlanmıştır. Böylelikle genel manada toplumsal bir tasvir ortaya çıkarılmış olup, Osmanlı'nın kültür ve medeniyet dünyası hakkında ortak bir çerçeve çizilerek yorumlamalarda bulunulacaktır.

Anahtar Kelimeler: Toplum, Medeniyet, Osmanlı Mezar Taşları, Kültür.

Culture, Civilization and Social Life Reflected in Ottoman Tombstones: Eyüp Sample

ABSTRACT

The way societies live, their ways of thinking social life and traditions come together and form social culture and civilization. Believing that death was not the end, but a doorway to eternity, the Ottoman society transformed its cemeteries into gardens of culture and civilization with various symbols, signs, inscriptions and symbols. The Ottoman tombstones in the Eyüp region are not only contented with giving information about the person living in the grave, but also reflecting a deep knowledge and accumulation about the social life, culture, social structure, urban life and art of the period For this reason, important cultural memories are encountered in the process from past to present. Within the scope of this study, it is aimed to reveal the basic social elements such as social mentality, national and spiritual values and belief culture in Ottoman tombstones that should be examined with all the values reflected in Eyüp Sultan region. In this way, a general social depiction will be revealed and an overview of Ottoman culture and civilization life will be drawn and interpreted.

Key Words: Society, Civilization, Ottoman Tombstones, Culture.

¹ Bu makale yazar tarafından hazırlanmakta olan "Osmanlı Mezar Taşları Etrafında Gelişen Kültür, Medeniyet ve İnanç Dünyası Üzerine Bir İnceleme (Eyüp Örneği)" adlı yüksek lisans tezinden oluşturulmuştur.

² Yüksek Lisans Öğrencisi, Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü.

Giriş

Milletleri ayakta tutan, toplumsal birlik ve beraberliği sağlayan en temel dinamikler düşünülürken; ortak geçmiş, gelenek ve inançlar, duygu, düşünce ve tefekkür dünyası ile milletlerin yaşam tarzları ilk olarak akıllara gelmektedir. Toplumsal birlik ve beraberliği sağlayan tüm bu durumların özüne inildiğinde ise kültür ve medeniyet kavramları ile karşılaşılacaktır.

İslamiyet öncesinden beri izlerini sürebildiğimiz ölüm kültürü kadim Türkler için tarihin her döneminde önem arz etmiştir. Türklerin İslami kültüre dâhil olmalarıyla beraber Türk mezar ve mezar taşı geleneği herhangi bir işlev kaybına uğramamış, bilhassa İslami unsurlara göre yeniden şekillenerek Türk-İslam mezar taşı geleneğiyle zenginleşerek gelişimini sürdürmeyi başarmıştır. Tüm bu zenginliğin sonucu olarak Osmanlı mezar taşları kültür, sanat ve medeniyet abideleri olarak geçmiş bu güne taşıyan en önemli unsurlar arasında yerini almıştır.

Çalışma sahasının Eyüp mezarlıkları civarında seyretmesinin nedeni de şüphesiz ki bölgenin kültürel bağlarının kuvveti ile manevi atmosferinin yarattığı mezarlık kültürüdür. Osmanlı devletinde Eyüp bölgesinde gömülmek ayrı bir şeref ve önemliydi. Peygamberimize ev sahipliği yapmış Eyüp Sultan hazretlerine komşu olabilmek onun etrafına gömülme isteğini doğurmuştur. Eyüp bölgesinin mezarlık şehri olmasındaki en önemli etkende budur. Bölgenin manevi atmosferi, Eyüp Sultan hazretlerinin varlığı bu bölgeye olan ilgiyi arttırmıştır. Allah'ın sevdiği kullarına yakın olmak ve böyle bir İslam büyüğü ile yan yana olmak bir nebze olsa vicdanlara huzur getirmiştir.

Osmanlı Mezar Taşlarına Nakşedilen Kültür, Medeniyet ve Sosyal Yaşam

Mezarların bir şehrin veya ülkenin nüfusunu, ekonomik ve sosyal tabakaları, sanatsal ve kültürel seviyesi, kısaca bütünüyle sosyo-kültürel geçmişi, yani modaları, gelenek ve adetleri hakkında çok ciddi bilgi kaynakları oldukları konusun da araştırmacılar hemfikirdir (Samsakçı 2017: s. 19).

Gerçektende Osmanlı mezar taşları hiçbir zaman, ölen kişinin sadece kimlik bilgilerini aktaran bir taş parçası olmamış, sanat yönüyle ileriki yüzyıllarda Avrupa'nın biz bulduk ve geliştirdik dedikleri resim ve heykeltıraşçılığı çok önceleri hem de en mükemmel haliyle ortaya koymuşlardır. Hatta sadece objeleri resmetmekle kalmamış onlara derin manalar da yüklemişlerdir(Uğurluel, 2006).

Osmanlı döneminde mezar taşları, asırların düşünce, inanç, zevk ve modalarına göre farklılık arz eden yani çok çeşitli ebat ve şekillerle karşımıza çıkan eserlerdir. Osmanlı imparatorluğunda özellikle payitahtta çeşitli dinlere, milliyetlere ve mesleklere mensup kişilerin sokağa, kendilerine has renk, kumaş ve ebattaki kıyafetlerle çıkma durumunda olmaları mezar taşlarındaki bu ayrıntı zenginliğini ve ince sembolizmi bir bakıma izah etmektedir. Zira Osmanlı mezar taşlarında görülen çeşitlilik, hayattaki bu statü farklılıklarının doğal bir sonucudur(Samsakçı 2017: s. 21).

Görsel no: 1 (Mezar taşlarında çeşitlilik)

Sosyal hayat içerisinde genel itibariyle evinin hanımı olan hatunları erkek mezar taşlarından ayırt etmek kolaydır. Çiçekli ve süslü olan mezar taşları kadın mezarına işaret ederken, başlıklı mezar taşları ise bizleri erkek mezarlarına yönlendirmektedir.

Ayrıca hanım mezar taşları manzum kitabelerinin en baskın özelliklerinden bir tanesi de “Lâtif, zarif ve duygu yüklü” olmalarıdır. Türk estetiğinin en önemli unsurları olan tensüp ve ahenge kadın mezar taşlarında sıkça rastlanılır. Kadınların şahideleri de kendileri gibi letafeti ve uyumu taşır. Şahidelerde yer alan metinlerde de ince ve naif bir dil söz konusudur.

Görsel no: 2 (Çiçek işlemeli mezar taşları)

18.-19. Yüzyıllarda mezar taşlarında uygulanan serpuşlar, gündelik hayatta ve idari yönde yenilikler yapıldıkça, şekiller semboller değıştikçe mezar taşlarındaki serpuşlarda değışir, sarığın yerini fes alır (Sevim 2010: s. 68). Mezar taşlarında 1828 yılından itibaren giymeye başlanan Fes’ler de çok görülen başlık biçimlerindedir. Fesler hangi padişaha ait ise mezarıda yatan kişi de zamanın padişahının döneminde yaşamış kişidir. II. Mahmud döneminde “Fes” lerin en güzel örneklerini görmek mümkündür. Bu dönemde giyilen feslere “Mahmudî fes” denir. Sultan Abdülaziz döneminde kullanılan feslere “Azizî”, Sultan I. Abdülhamid devrinde giyilen feslere de “Hâmidî fes” adı verilmiştir. (Yiğit, Ünlüsoy, 2014: s. 13).

Görsel no:3

(Fesli mezar taşları)

Görsel no:4

Osmanlı devletinde büyük denizciler yetişmiş, bunlar sayısız zaferlere imza atmıştır. Denizci mezar taşlarında denizcilikle ilgili unsurlar karşımıza çıkmaktadır. Bir mezarda çapa, yelken, dümen gibi işlemler gördüğümüzde burada yatan kişinin denizci olduğunu anlarız(Çavuş 2019: s.126). Denizci mezar taşlarının kitabeleri gerek şiir gerekse süsleme ve bezemeleriyle oldukça canlı ve dikkat çekicidir.

Görsel no: 5 (Denizci mezar taşı örneği)

Sosyal yaşamın mezar taşlarına yansımaya verilecek en önemli örneklerden birisi de şüphesiz ki yeniçeri mezar taşları olacaktır. Yeniçeri ocağının nizamının bozulması ile birlikte eşkıyalık, haraç, isyan gibi toplumsal sorunlar baş göstermiştir. Halkın ve yönetimin tepkisini çeken yeniçeri ocağı II. Mahmut tarafından kaldırılmıştır. Yeniçeri ocağının topluma ve devlete verdiği maddi ve manevi zararlar toplumu intikam duygusuna yönlendirmiş ve yaşanan tüm bu elim hadiseler kırılmış yeniçeri mezar taşları olarak günümüze yansımıştır. Yeniçeri ocağına kin besleyen halkın intikam amaçlı yeniçeri mezar taşlarını kırdığına dair bilgiler kitaplarda görülmüştür.³

Gerard Nerval, Osmanlı mezarlıklarını ziyaretinde bu konuya şöyle temas eder: “Bazı mezar taşlarının başları koparılmış. Bu koparılmış olanların çoğu yeniçeri mezarlarına ait.”(Uğurluel, 2006)

Osmanlı mezar taşlarında spor kültürünün izlerini bulmakta mümkün olmuştur. Bu hususa ilginç bir örnek ise Bamyacı ve Lahana başlıklı Osmanlı mezar taşlarıdır. Bu başlıkların mezar taşına işlenmesindeki en önemli sebep ise mezarda yatan şahsın Osmanlı'nın en meşhur spor takımlarından “lahanacıların” üyesi olmasıdır. Çelebi Mehmet dönemine kadar giden bu başlıklar Amasyalı bir grup ile Merzifonlu bir grubun aralarındaki cirit oyunlarında Amasya'nın lahanası, Merzifon'un ise bamyası meşhur olduğundan bu iki takım yüzyıllar boyunca lahanacılar ve bamyacılar olarak bilinmektedir. Bu takımlara mensup kişiler vefatlarında takımlarının sembollerini mezar taşlarının başlarına işlemeyi adet haline getirmişlerdir (Sevim, 2010: s. 95, 96)

³ Yeniçeri mezar taşlarının halk tarafından kırılıp kırılmadığı tartışmaları yaşanmaktaysa eldeki mezar taşları ve bilgiler yeniçeri mezar taşlarının kırılmış olduğu yönündedir. Tartışmalar ve ayrıntılı bilgi için bakınız (Eldem 2009: s. 12-23)

Görsel no: 6

(Lahana başlık mezar taşları)

Görsel no: 7

Osmanlı mezar taşlarında, özellikle belirli bir ilmi, manevi, iktisadi seviyeye mensupların şahidelerinde “ölüm” kelimesinden dikkatle kaçınıldığını, “ölüm, öl-“ gibi kelimeler sert kabul edildiğinden, Türk-İslam ölüm estetiği ve kültüründe sanatlı ve alternatif kelime ve terkiplere başvurulmuştur. İşte “turâb ol-” tabiri de bunlardan birisidir. Bu, bir insanın ölmediğini, öldüyse bile yok olmadığını, kâinatın bir cüz’ünde devam ettiğini bildirir. Bu anlamda mezar taşlarında yok olmama, toprağa karışma, rücu etme gibi hakikatler barınmaktadır(Samsakçı 2017: s. 38).

Ecdadımızın ölümü bu denli zarafetle donatması, vefat edenlere karşı gösterilen ilgi, alaka ve saygının göstergesidir. Ancak; medeniyetimizin insana verdiği kıymetin yanı sıra inancımızda var olan ebedi dünyaya olan ilginin de bir yansıması olarak düşünülebilir. Zira Mevlana'nın düşünce yapısıyla örneklendirirsek “Bizim ölümümüz ebedi bir düğündür.”

Sezai Karakoç'un deyişiyle ise “Sürgün ülkeden başkentler başkentine” yapılan bir seyahat anlayışıyla hareket eden toplumumuz Osmanlı mezarlıklarıyla ölümü en güzel şekilde süslemiştir.

Araştırmacı yazar Nidayi Sevim, Osmanlı mezar taşlarının özgünlüğüne farklı bir örnek olarak şöyle bir yorumda bulunuyor; “sarıklı başlıklı Osmanlı mezar taşları da başka hiçbir kültür ve medeniyette bulunmayan Osmanlıya özgü mezar taşı çeşitleridir. Osmanlı döneminde fetihten sonra mezar taşlarında sarıklı başlıklar görülmeye başlanır. Sarık Osmanlı için semboldür, sarığın anlamı ise “biz ölümden korkmayız kefenimiz bizim alnımızın tacıdır. Dolayısıyla Osmanlı devleti gaza milleti olduğunu mezar taşlarında dahi vurgulamıştır.” Kefenini alnında taşıyan bir inanç anlayışı ile atalarımız ölümden korkmamış, kaçmamış bilhassa ölümü kavuşma günü kabul etmiş mezarlıklarını çeşit çeşit bitki ve nebatat ile süslemiştir. Ölüm kültürünün bu denli zarafetle yaşatılması, aslında atalarımızın inanç bağlamında ahirete de hazır oluşun bir işareti olarak görülebilir. Nitekim Yüce Allah, Kur'an'da, "Eğer sâdik iseniz ölümü temenni ediniz "(Bakara, 94) buyurmuştur.

Görsel no: 8 (Sarıklı başlık mezar taşı)

Osmanlıda yerleşim bilindiği üzere cami eksenslidir. Cami; medreseler, hamam, çeşme ve dükkânlarla çevrelenmiş ve mahaller bu şekilde oluşturulmuştur. Osmanlı döneminden kalan camilerin etrafına baktığımızda irili ufaklı hazireler görürüz. Bundan murat edilen ise insanların günde beş vakit ölümle karşı karşıya gelmeleri ve ölüm gerçeği ile barışık yaşamayı öğrenmeleridir.

Bu durumun eski Türk'lerde de örneğini görmek mümkündür. Mezar taşları yol güzergâhlarını ve yerleşim yerlerini bulmada yardımcı olan önemli işaretlerdir. Zira yayaların çok olduğu, uzun kervan yolculuklarında, yolculuk sırasında ölenleri taşımak oldukça güçtür. Bu nedenle yol boyunca uygun bir yere gömülür, yeri kaybolmasın diye çevreden bulunan bir taş başı ucuna dikilirdi. Çünkü Orta Anadolu'da yapılan yüzey araştırmalarında rastgele serpiştirilmiş taşların kervan tarihi yol boylarında ölen kişilere ait olduğu anlaşılmıştır. Nitekim bu güzergâhlar halk tarafından, İpek Yolu, Tuz Yolu, Katırcı Yolu, Şap Yolu, İpek Yolu, Hacı Yolu ve Bağdat Yolu gibi adlarla anılmaktadır (Bahar, 2013: s. 293).

Osmanlı dönemi İstanbul'unda Eyüp oyuncakçılar çarşısı konumu itibariyle dikkat çekmektedir. Dört bir tarafı mezarlık olan oyuncakçılar çarşısı eğlence ile ölümün bir arada uyum gösterdiğinin, hayat ile ölüm arasında ki soğuk bağların koparıldığının bir diğer kanıtıdır. Oyuncak almaya gelen küçük çocukların mezarlıklar arasında eğlence imkanı bulmasıyla ölümden korkmanın önüne erken yaşlarda geçilmiş, ölümün varlığını unutmadan büyüyen nesiller yetiştirilmiştir. Osmanlı medeniyetinin yüzlerce asır ayakta kalması devlet adamlarının dirayet, fikir ve inanç ile hareket etmesi, orduda ölümden korkmayan bilhassa ölümün içerisinde büyümüş, ölümün güzelliğine, estetiğine ve huzur veren manevi atmosferine şahit olmuş gençlerin var oluşu zaferleri de beraberinde getirmiştir. Bu anlamda Osmanlı mezar taşları sosyal yaşayış, gelenek ve inançlara muhakkak suretle etki etmiş, günlük yaşamda çok çeşitli işlevlere sahip olmuştur. Bu anlamda Osmanlı mezar taşları sosyal yaşayış, gelenek ve inançlara muhakkak suretle etki etmiş, günlük yaşamda çok çeşitli işlevlere sahip olmuştur.

Yine aynı durumu biz Osmanlı Sıbyan mektebinde görmekteyiz. Mezarlıkların arasına yapılmış, küçük çocukların eğitim merkezi olan sıbyan mektebi ölümle iç içedir. Sıbyan mektebi öğrencilerinin teneffüs vakitlerini geçirecekleri ortam Osmanlı mezar taşlarının bizzat etrafıdır. Ölümün bu kadar canlı yaşandığı toplumda küçük yaştan itibaren ölümün yok oluş değil, diriliş ve canlanış olduğu vurgusu işlenmiştir.

Görsel no: 9

Türk mezarlık kültürünün yansıttığı en önemli özelliğin insana ölümü hatırlatması ve toplumsal yapıyla iç içe olması bağlamında mezarlıkların, camilerin avlusuna, bilhassa kible tarafına, mahallenin bitişiğine veya şehrin havası ve manzarası en güzel olan yerlerde yapılandırıldığının görülmesidir. Tryjarski, manzaraya verilen önemin eski Türklerden bu yana yaygın bir gelenek olduğunu ifade etmektedir. Tryjarski, bu bağlamdan hareketle “ölünün güzel manzaraya bakmasına değer verilirken, diğer taraftan mezar ya da anıt çok uzaklardan görülebilir olmalı ve oradan geçen insanları şaşırtmalıdır” der(Sağır 2014: s. 354).

Nitekim kimi araştırmacılarca mezarların manzarası güzel yerlere yapılmasının Türk insanının tabiat zevkini öldükten sonra da almak istediği şeklinde yorumlanmaktadır(Sağır 2014: s. 355).

Görsel no: 10

Osmanlı medeniyeti topluma çevreye insanlara ve diğer tüm canlılara karşı sorumluluk sahibi olmuş, ince ve zarif düşünce yapısıyla bu gün dahi bizlere pek çok sayıda somut örnekler bırakabilmişlerdir. “Halka faydalı olabilmeyi de bir çeşit sadaka ” olarak düşünmüş, topluma faydalı işlerde bulunmaya özen göstermişlerdir.

"Mezar taşlarının üstlerinde ekseriya çiçek dikmeğe mahsus, toprağa kadar giden bir delikle, kuşların toplanan yağmur sularını içebilmeleri için, yan yuvarlak veya yürek biçiminde çukurluklar bırakılması "ölümünde bile iyilik yapmak istemesinin ve tabiatı sevmesinin en canlı birer delili" sayılmaktadır(Tanyu 1966: s. 93).

Görsel no: 11

Osmanlı medeniyeti mezar taşı yapımında özenli davranarak, anne karnında vefat eden bebeğin anneye ait mezar taşının göbeğine işlemiş veyahut annenin hamile olduğunu belirtecek şekilde bebeğe ait mezar taşı inşa etmişlerdir. Anne karnındaki bebeğe dahi annenin şahidesinin içine küçük bir şahide yapma gereği duyan, henüz doğmamış bebeğe dahi birey olarak kıymet veren bir yüksek bir medeniyet anlayışının izleri mezar taşlarına yansımaktadır.

Osmanlı'da cellâtların mezar taşları da bizlere dönemin toplum yapısını sunma noktasında yardımcı olacaktır. Bilindiği üzere İslam inancında can almaya yer yoktur. Osmanlı toplumunda da cellâtlar hoş karşılanmamış, mezar taşları toplum tarafından dışlanmış.

Cellât mezar taşları şehrin en ücra, sakin ve tenha noktalarında oluşturularak toplumdan uzak tutulmuştur. Bunun yanında şekil ve motif olarak cellât mezar taşları incelendiğinde 60-70 cm uzunluğunda kare şeklinde yazısız ve motifsiz, tamamen sade mezar taşlarıdır. Cellât mezar taşlarında yazı, motif veya herhangi bir bilgi bulunmamasının sebebi bizleri toplumun ince düşünce yapısına götürecektir. Cellât'ın can aldığı aileden herhangi birinin cellât'a beddua okumasını veya daha ileriye gidip mezarına veyahut mezar taşına zarar vermesini engellemek, intikam duygusunun önüne geçmek amaçlı olarak hiçbir cellât'ın mezar taşında kimlik bilgileri veyahut motif bulunmamaktadır.

Bu nedenle hangi taşın hangi cellât'a ait olduğu da bilinmemiştir. Osmanlı devleti, düşünce ve anlayış olarak bu denli ayrıntılara dahi önem vererek yüksek kültür ve medeniyet olma bilincine ulaşmıştır.

Görsel no: 12

Osmanlı toplum anlayışında yardımlaşma amaçlı, yardım alan kişinin aşağılanma duygusu hissetmemesi için bazı yerlere sadaka taşları dikilmiştir. Sadaka taşları toplumsal birlik ve beraberliği sağlama hususunda önemli yer edinmiştir. Sadaka taşları Türk milletinin sevgi, asalet ve fazilet taşlarıdır. Osmanlı insana saygı medeniyeti kurmuş, paylaşmayı yaygın hale getirmiştir. Milletın hayırseverlik, inanç, kültür ve değerlerini yansıtan sadaka taşları Eyüp Sultan'da mezar taşları ile kimi zaman yanyana dikilmiştir. Sadaka taşlarından bir tanesi Eyüp Karyağı Bayırında cellat mezar taşlarının yanında bulunmaktadır. Bundan şu anlam çıkmaktadır: Cellatlar öldükten sonra geride kalan eş ve çocuklarının cellat yakınları olmaları sebebiyle toplum tarafından dışlanacakları ve sıkıntıya düşecekleri varsayılarak bu ailelerin faydalanması amaçlı cellat mezarlıklarına sadaka taşları dikilmiştir (Sevim 2010: s.226-228).

Osmanlı mezar taşlarında görülen tüm bu ince düşünüş yapısı aslında toplumun son derece olgun, gelişmiş ve entel bir kültür birikimine sahip olduğunun da en açık göstergelerindedir.

Görüldüğü üzere Osmanlı toplumu gerek yönetimi gerekse toplumuyla inanç noktasında en ince, en hassas detayları dahi en manidar şekilde yaşatmış İslami bilincin en güzel örneklerini mezar taşlarına dahi yansıtmışlardır. Bu bilinç, nezaket ve saygı Osmanlı'nın sevgi, muhabbet ve medeniyetler üstü bir zarafetinin önemli göstergeleridir.

Atalarımızın saygı, sevgi ve anlayışa dayanan derin kültür ve medeniyetine farklı bir örnekte Süleymaniye camii haziresinde bulunan iki hanım mezar taşıdır. Batı dünyasında kadın değersizleştirilirken, ecdadımız Osmanlı mezar taşlarında hanımları güle benzetmiş, vefatını ise kırılmış gül tasviriyle mezar taşına yansıtmıştır. Aynı zamanda Osmanlı mezar taşları evlenmeden evvel vefat eden genç kızların mezar taşlarını duvak motifiyle süsleyerek vefatından sonra dahi hanımlara verilen kıymeti anlama noktasında önemli birikimler sunmaktadır.

Görsel no: 13

Görsel no: 14

Osmanlı mezar taşlarının yazılı içerikleriyle de saygı, sevgi ve hoşgörü anlayışını temsil etmişlerdir. İletişimde kullanılan nezaket dili aslında asırlarca bir arada yaşayan farklı milletlerin barış ve huzurunun da altyapısını oluşturmaktadır. Günümüzde yaşanan toplumsal sıkıntıların temelinde sağlıksız iletişimin olduğu göz önüne alındığında Osmanlı'da iletişimsel olgunluğun varlığı gözlere çarpmaktadır.

Gel efendim nazar eyle şu mezarım taşına

Âkil isen gâfil olma aklını al başına

Salınıp gezerdim bak neler geldi başıma

Âkıbet öldüm taş dikildi başıma (Merhum Mustafa Bey)

Osmanlı mezar taşlarının en anonim, en basit örneklerinde bile dini ve sosyal bir edep ve nezaket söz konusudur. Bu kıtada da nezaket daha ilk mısranın ilk kelimelerinde kendini göstermekte, ziyaretçinin dikkati “efendim” ile çekilmektedir. Bu, aile bireylerine dahi “siz” le hitap eden bir medeniyetin üyelerinin her zamanki inceliğinin bir örneği ise de, mezar taşlarıdır.

Osmanlı Devletinde yazıya henüz başlayanlar, yeni açılmış birer sülüs ve nesih kalemini kâğıda sarar ve bir Cuma günü Karacaahmet mezarlığında, meşhur Hattat Şeyh Hamdullah'ın mezar toprağının iki parmak altına “selam ve saygı” ile defnederlermiş. Bir hafta sonra yine gömdüğü vakitte oradan çıkarır, her yazı çalışmasında birer satır o kalemle yazarlarmış(Sevim 2015). Yapılan bu pratiğin yazma eğitimini yapan kişi için feyizli olduğuna inanılmış. Üstada, kaleme ve bilime bu derece saygı duyan medeniyetin hattatları ilhamlarını kabirde yatan ustalardan almış, maneviyatı baş tacı etmiş ve günümüze kadar ulaşan şaheserler meydana getirmişlerdir.

Görsel no: 15

Osmanlı sanat akımlarında özellikle Lale devri ve sonrasında itibaren kendisini gösteren Batı etkisi, sosyal hayat kadar, Türk sanatını da etkisine almıştır. Söz konusu olan bu etkiler, mezar taşları üzerinde de net bir biçimde görülmektedir.

Osmanlı mezar taşları zaman içerisinde değişim göstererek devrin sanat üsluplarını da bünyelerin de barındırmışlardır. Klasik devrin taşları ağır başlı bir anlatım içerisindedir. Bunu çiçek motifleriyle süslü Lale Devri mezar taşları izler. 19. yüzyılda batıdan gelen üsluplar her alanda olduğu gibi mezar taşı süslemelerinde de kendini hissettirmiştir. Yavaş yavaş Türk motifleri terk edilmiş ve yerini batı kaynaklı motifler almaya başlamıştır. Spiral şekilde sağa sola kıvrılan yapraklar, "S" şeklinde yaprak kıvrımları bu üslubun ana özellikleridir(Kıvrakoğlu, 2013: s.10).

Görsel no: 16 (Batı etkili mezar taşları)

Osmanlı toplumunun yüzyıllar içerisindeki sosyal, manevi, kültürel ve inançsal değişimlerinin takibini Osmanlı mezar taşlarında görmek mümkündür. Devletin ilk ve orta dönemlerini temsil eden mezar taşlarında görülen yakarış cümleleri (Hüve'l bâki, Hû, el Bâki vb.) teslimiyetçi ve ölüme kavuşma olarak gören toplum Osmanlı'nın son dönemi ve batılılaşma ile beraber mezar taşlarının yakarış bölümü (Ah mine'l mevt (Ah acı ölüm), Ah mine'l firak (Ah acı ayrılık) vb.) ölümün getirdiği acıyı ve kaybı yansıtmıştır.

Bu durum geç Osmanlı dönemi toplumundaki, özellikle üst tabakada manevi değişimin göstergeleridir. Çünkü bu kullanımlar, geleneksel İslami bakış açısına göre ölümü daha güzel bir yaşama geçişin yolu olarak göstermek yerine, Batı düşüncesinin etkisiyle, ölenin arkasında bıraktıklarının üzüntüsünü ve ayrılışın verdiği acıyı dile getirmektedir (Laquer 1997: s.83).

Sonuç

Türk düşünce anlayışının ve zarafetinin ne derece köklü bir maziye ve derinlikli bir zenginliğe sahip olduğunu en önemli göstergelerinden biri olan mezar taşları geçmişin bilgi, birikimi ve kültürünü yansıtmada da son önemli bir rol üstlenmiştir. Elbette ki Osmanlı mezar taşlarına yansıyan sosyal hayat göz önüne alındığında Osmanlı toplumuyla ilgili önemli detaylar göze çarpmaktadır. Osmanlı coğrafyalarında bilhassa İstanbul'da birbirinden farklı etnik gruplara ait toplumsal tabakaların asırlar boyunca barış, güven ve huzur içinde yaşayışının temelinde yatan en önemli faktörler arasında Türk kültür ve medeniyetinin anlayış, hoşgörü, ince düşünce ve fikirlere ev sahipliği yapmasının bir sonucu olarak görülebilir.

Eyüp bölgesinde yer alan Osmanlı mezar taşları incelendiğinde de bu köklü ve olgun medeniyetinin izleri hemen hemen her mezar taşına bir nebze de olsa tesir etmiştir. Bu denli zengin mirasa sahip Osmanlı mezar taşları dikildikleri dönemin zihniyetlerine ışık tutan en somut ve en sanat dolu belgeler olarak araştırılmayı beklemektedir.

Kaynakça

- BAHAR, Hasan, (2013), "Avrasya'da Ölüm ve Türklerde Mezar Kültürü", "Tarihçiliğe Adanmış Bir Ömür, Prof. Dr. Nejat Göyünç'e Armağan" Selçuk Üniversitesi, Türkiye Araştırmaları Enstitüsü, Selçuk Üniversite Matbaası, Sayfa: 267-305, Konya.
- DERE, Ömer Faruk, (2011), "EyüpSultan'da Taşa İşlenen Medeniyet", İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür A.Ş Yayınları, İstanbul.
- GÖKALP, Ziya, (2012) "Hars ve Medeniyet", Toker Yayınları, İstanbul.
- KIVRAKOĞLU, Nazan, (2013), "İstanbul Çiçekçi Camii Haziresi Mezar Taşları", Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sanat Tarihi Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Kayseri.
- LAQUER, Hans Peter, (1997), "Hüve'l Baki İstanbul'da Osmanlı Mezarlıkları ve Mezar Taşları", Türk Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul.
- SAĞIR, Adem, (2014), " Ölüm Sosyolojisi", Phoenix Yayınları, Ankara.
- SAMSAKÇI, Mehmet, (2017), "Ölüme Açılan Estetik Kapı Türk Mezar Taşı Edebiyatı", Kitabevi Yayınları, İstanbul.
- SEVİM, Nidayi, (2010), "Medeniyetimizin Sessiz Tanıkları", Kitap Dostu Yayınları, İstanbul.
- SEVİM, Nidayi, (2012), "Osmanlı Mezar Taşlarında Manzum Metinler", Kitap Dostu Yayınları, İstanbul.
- TANYU, Hikmet, (1968), "Türklerde Taşla İlgili İnançlar" Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, Ankara.
- YİĞİT, İrfan. ÜNLÜSOY, Ülkü, (2004), "Hıdırlık-Ulu Mezarlık Osmanlı Dönemi Mezar Taşları", Çorum Belediyesi Kültür Yayınları, Çorum.